

УДК 37.011.31

Ю.В. СМАКОВСЬКИЙ,
*старший викладач кафедри музичного виховання
Бердянського державного педагогічного університету*

ПЕДАГОГІЧНА КУЛЬТУРА ВЧИТЕЛЯ ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА

У статті подано коротку загальнонаукову характеристику педагогічної культури. Проаналізовано теоретичні підходи щодо сутності, змісту та структури педагогічної культури майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Ключові слова: педагогічна культура, духовна культура, майбутній вчитель музичного мистецтва.

Постановка проблеми. Процес входження України до європейського та світового співтовариства висуває вимоги щодо зміни соціально-економічної ситуації в Україні, перебудови стилю мислення, розвитку особистості на засадах демократичності, що, відповідно, вимагає осмислення ролі культури педагога в суспільстві, його культуротворчого впливу на підростаюче покоління. Освіта завжди була тією ланкою духовної культури суспільства, де виховувалась людина з прагненням до творчої самореалізації, з почуттям професійної відповідальності, діалектичним мисленням, вмінням цінувати духовні багатства, тяжінням до естетичного збагачення світу.

Однак доводиться констатувати, що суспільно-економічне та духовне життя країни характеризується сьогодні станом яскраво вираженого культурного дисбалансу, що не сприяє гармонійному розвитку суспільства та системи педагогічної освіти, зокрема. В такому сенсі актуалізується значення в суспільному житті педагога з високим рівнем педагогічної культури, володіючого системою загальнолюдських та професійних цінностей.

Від рівня сформованості у випускника ВНЗ педагогічної культури як інтегрованої частини професійної культури, на нашу думку, залежатиме якісний бік розв'язання проблем педагогічно-культурної взаємодії, побудови траєкторії професійного педагогічного зростання й результативність виховання підростаючого покоління.

Проблема формування педагогічної культури майбутніх учителів музичного мистецтва набуває особливої актуальності в контексті пріоритетів і основних напрямків реформування вищої освіти. Враховуючи зростаючу потребу суспільства у високоосвічених і свідомих учителях музичного мистецтва, вирішення проблеми формування їх педагогічної культури, набуття умінь і навичок творчої діяльності у сфері духовної музики стає соціально значущим.

Аналіз останніх досліджень. Проблема професійно-педагогічної підготовки вчителя розглядається в працях Л. Арчажнікова, І. Багаєва, Н. Болдирева, С. Грозана, М. Елькіна, М. Жукова, І. Зязюна, С. Іващенко, Ю. Казакова, О. Леонтьєва, В. Лозової, В. Орлова, Н. Сегеди, Н. Стрельникової, М. Фалько; професійної культури Ю. Азарова, Л. Воротняка, О. Гармаш, В. Гриньова, В. Мішедченко, О. Растригіної, О. Рудницької, Т. Сидоренко, Т. Ткаченко, С. Чорної.

Визначальною ознакою сучасної пізнавальної ситуації у сфері природознавства і гуманітарних наук є широке використання культуротворчого контексту, що пов'язано з пошуком нової онтології, яка покликана відповідати специфіці буття сучасної людини у природі, в системі соціальних зв'язків, у культурі та мистецтві.

У всіх визначеннях культури, як сукупності матеріальних і духовних цінностей, створених людиною і суспільством, ступеню розвитку самого індивіда, його духовного світу; висо-

кого рівня досягнень у будь-якій галузі діяльності, основним є феноменологізація суттєвих сил людини, її особистих якостей, виявлених у ході культурної діяльності.

Мета статті полягає у тому, щоб проаналізувати теоретичні підходи щодо сутності та змісту педагогічної культури майбутнього вчителя, виявити її компоненти та функції.

Виклад основного матеріалу. Культура втілює в собі цінності, які створювалися людьми в минулому та створюються сьогодні. При цьому культуру прийнято класифікувати на матеріальну (техніка, виробничий досвід, матеріальні цінності, створені в процесі виробництва) та духовну (створення, розподіл та споживання цінностей науки, мистецтва і літератури, освіти, філософії тощо). Прихильники іншого напрямку розглядають культуру як історично визначений рівень розвитку суспільства і людини, виражений у типах і формах організації життя та діяльності людей, а також у створених ними матеріальних і духовних цінностях. Подане поняття трактується також з точки зору розвитку людини, результатів і способів її праці, творчої енергії.

Загальну панораму наукових підходів до феномену культури доповнюють деякі вітчизняні підходи, зокрема: предметно-центричний, аксіологічний (О. Дробницький, Г. Френцев, Н. Чавчавадзе), де культура тлумачиться як предметний світ, узятий під кутом зору його людської значущості та цілісності; діяльнісно-технологічний (Е. Баллер, Ю. Вишневський, В. Давидович, М. Злобін, М. Каган, Е. Маркарян, В. Межуєв), де культура розглядається як специфічний для людей спосіб існування; евристичний (О. Арнольд, Ю. Вишневський, Л. Коган), що пов'язує культуру з характеристиками творчої діяльності людини, її продуктивним мисленням та діяльністю; інформаційно-семіотичний (Ю. Лотман), що розглядає культуру як сукупність знакових систем, за допомогою яких зберігається та передається від покоління до покоління соціальна інформація; сумативний (Е. Соколов), де в культурі виявляється сума різноманітних процесів і результатів діяльності людини [4, с. 33].

Духовна культура є складовою частиною загальної культури людини, яка визначається через духовну традицію як внутрішній принцип культури. В. Кремень до структури духовної культури суспільства включає: результати духовної діяльності; розподіл продуктів духовної діяльності; освоєння (споживання) духовних цінностей, перетворення їх у досягнення кожної людини. «Отже, духовна культура є вищим проявом і спрямовуючим чинником у системі цілісної людської культури, оскільки саме вона ціннісно орієнтує, мотивує, формує, визначає, надає сенсу всім сферам діяльності людини, у тому числі сфері матеріального виробництва» [5].

Аналіз названих підходів дозволяє стверджувати, що у всіх визначеннях культури, як сукупності матеріальних і духовних цінностей, створених людиною і суспільством, ступеня розвитку самого індивіда, його духовного світу; високого рівня досягнень у будь-якій галузі діяльності, основним є феноменологізація суттєвих сил людини, її особистих якостей, виявлених у ході культурної діяльності.

Як *суб'єкт культурної діяльності* людина залучення не тільки до процесу суспільного відтворення, але й більшою або меншою мірою усвідомлено і цілеспрямовано – до процесу самовиробництва, творення себе як цілісного та універсального індивіда. Сучасні дослідники всі більш артикульовано пов'язують становлення і розвиток культури особистості із самовдосконаленням останньої, визначаючи два боки культури, її діалектично взаємопов'язані та суперечні начала, але неможливі один без одного: зовнішній – матеріальні та духовні цінності та внутрішній – сама людина, свідомо, цілеспрямовано й активна, яка опановує своїм відношенням до світу й до себе самої.

У різні періоди життя людина засвоює різні пласти культури, бо вона володіє високим виховним і освітнім потенціалом та потужним фактором розвитку особистості, що визначає динаміку взаємовідношень культури і людини.

Культура вчителя, стрижневою характеристикою якої є культура самопізнання, проявляється в усіх сферах життєдіяльності людини і представлена культурами спілкування, світосприйняття та самовираження, професійної праці та її організації. Світ культури професійної праці є величезним.

Враховуючи особливості функцій культури, які завжди проявляються в двох аспектах – соціальному і психологічному [2, с. 145], можна зробити висновок щодо актуальності діяль-

нісного підходу до розвитку культури вчителя. Перш за все, майбутній спеціаліст повинен бути включеним у соціально значущу діяльність, способи якої він засвоює упродовж життя. На думку психологів, необхідним є створення таких умов, при яких засвоєні в їх зовнішній формі способи діяльності в ході свого розвитку набувають форм внутрішніх індивідуальних процесів (інтерпсихічних). Саме так Л. Виготський формулює гіпотезу про інтеріоризацію соціальних форм діяльності в індивідуальні, підкреслюючи, що в процесі культурного розвитку «через інших ми стаємо самими собою, і це правило стосується не тільки конкретної особистості, але й, в цілому, історії кожної окремої нації» [2, с. 144–146].

Згідно з наведеною настановою культура вчителя й, відповідно, педагогічна культура, синонімізована з нею, характеризує процес засвоєння соціальних цінностей, стан особистості, а також процес створення, в ході педагогічної діяльності, нових соціальних цінностей.

Наукове розроблення поняття педагогічної культури майбутніх учителів, проблематизоване навколо розглянутого нами концепту «культура», інтенсифікувалось останніми роками у сфері педагогічних досліджень. Так, Т. Сидоренко розкриває сутність та компоненти педагогічної культури майбутнього вчителя, розглядає роль навчальної діяльності як засобу її формування та дидактичні умови ефективності цього процесу. Науковцем доводиться, що педагогічна культура майбутнього вчителя є складною соціальною характеристикою його особистості, в якій відбилася його педагогічна позиція. Водночас вона є показником рівня духовного, морального, інтелектуального розвитку; знань, умінь, високого професіоналізму, професійно значущих якостей фахівця-освітянина, необхідних для успішного вирішення педагогічних завдань [9, с. 3–8]. Відповідно до запропонованого визначення педагогічної культури як системної характеристики особистості та діяльності вчителя розробляється й система компонентів, взаємопов'язаних і взаємозалежних у їх єдності, зокрема: потребнісно-мотиваційний, духовно-моральний, когнітивний і діяльнісно-практичний. Зміст досліджуваного поняття в інтерпретації Т. Сидоренко, охоплює сфери пізнавальних інтересів, моральних, особистісно-педагогічних, професійно-педагогічних якостей особистості, загальної ерудиції та знань, педагогічних здібностей у формі нахилів тощо.

Педагогічна культура конкретизується *культурою мислення*, що формується у майбутнього вчителя повсякденно, як у процесі життя індивіда, так і спеціальними засобами – вивченням комплексу філософських наук, зокрема формальної логіки. До професійної підготовки вчителя беззаперечно входить формування навичок грамотного розмовного висловлювання й написання, але не менш важливим є завдання навчити педагога логічно мислити, розуміти сутність речей, процесів, пов'язувати явища між собою на глибинному рівні.

До змісту педагогічної культури входить *культура почуттів*. Виховання людини з багатоспектральним внутрішнім світом (здатності кохати, співчувати, пишатися, соромитися тощо), розвиток повнокровної гами високих переживань емоційно збагачують працю педагога, урізноманітнюють форми вербального контакту вихователя і школярів [1, с. 115]. Культура почуттів охоплює й культуру спілкування вчителя з учнями, їх батьками, з людьми інших професій.

Н. Стрельникова надає великого значення *педагогічній культурі спілкування вчителя з батьками учнів* шкіл, яка є сукупністю специфічних засобів, що визначають взаємодію педагога і батьків, спрямовану на досягнення позитивного результату у вихованні та розвитку дітей. Науковець виділяє основні критерії, які характеризують рівень педагогічної культури спілкування вчителя з батьками школярів: змістовий (знання особливостей сучасної сім'ї, її виховних можливостей; програма вивчення сім'ї, психолого-педагогічні умови педагогічної культури спілкування вчителя з батьками); емоційно-оцінний (прояв позитивного емоційного ставлення, розуміння цінності й значущості спілкування в процесі керівництва цілісним розвитком школяра); діяльнісний (функціональний бік виявлення педагогічної культури спілкування майбутніми вчителями: прояв педагогічного такту, соціальної перцепції, емпатії, сугестії, конкретності, доброзичливості тощо) [10, с. 42].

Наступним елементом педагогічної культури є *організаційна культура*, яка дозволяє забезпечити процеси навчання і виховання у разі володіння педагогом навичками організатора та передачі їх вихованцям.

Г. Різз, розглядаючи структуру педагогічної культури, вказує на її *предметно-продуктивну та техніко-технологічну* складові. До першої науковець відносить всі досягнення суспільства у сфері педагогічної праці, до другої – методи, засоби, способи, за допо-

могою яких одержано позитивні результати. Оскільки жоден етап або діяльнісний цикл неможливо розмежувати, то будь-яке конкретне педагогічне явище виступає, з одного боку, як наслідок застосування певного методу, а з іншого – як спосіб одержання нового результату. Обидва різновиди педагогічних цінностей – результати і методи, технології їх одержання є різнозначними в культурогенному відношенні: педагогічна культура не може розвиватися в умовах недооцінки того чи іншого ракурсу [8, с. 114–115].

У педагогічній діяльності віддзеркалюються три форми культурної діяльності людини. Першою з них є культуротворча діяльність педагога, спрямована на розвиток особистості вихованців і, згідно з культурологічною термінологією, пов'язана з виробництвом матеріального результату. Друга форма охоплює суттєві сили людини, маючи за мету оволодіння культурним багатством людства. Розвиток людини, як особистості, неможливий без засвоєння нею накопичених людством культурних багатств. Третьою формою як концентратом людських сил є безпосередній, практичний, дійовий вияв людиною власної культури у бутті. В результаті оволодіння культурним багатством і цінностями людина стає культурно розвиненою, багатою.

Ефективним засобом підготовки вчителя до засвоєння способів соціально значущої культурної діяльності, їх інтеріоризації, розвитку відповідних їм особистісних якостей і професійних умінь, є *мистецтво*. Воно відіграє важливу роль у розвитку культури, має потужний поліфункціональний культуротворчий вплив на людину, що нерідко призводить до його ідентифікації з культурною галуззю діяльності людини взагалі. Створюючи світ «вторинної реальності», мистецтво стає для людини джерелом життєвого досвіду, усвідомленого з точки зору вищих духовних цінностей. Воно впливає на формування характеру людини, поширює норми і цінності, уявлення та знання, необхідні для повноцінного функціонування суспільства [7, с.79].

На думку багатьох дослідників, спільним корінням, що уможлиблює зв'язки між культурою та мистецтвом, є творчість. Відомо, що всі види спілкування з мистецтвом передбачають творчу активність суб'єкта комунікації, яка знаходить свій вияв в особистісній інтерпретації твору, ідентифікації з художніми образами, можливості «занурюватись» до системи художнього мислення різних за стилем митців, епох тощо.

Сутність *педагогічної творчості* полягає в тому, що педагогічна діяльність є процесом розв'язання незліченного ряду педагогічних завдань, підпорядкованих загальній меті формування особистості людини – її світогляду, свідомості, поведінки, культури. Можна стверджувати, що творчість в культурі вчителя є концентрованим показником його особистісно-діяльнісної сутності, зрілості, професіоналізму.

Відомо, що мистецтво тільки тоді виконує своє високе призначення, коли художні твори орієнтовані на цілісне і гармонійне виховання особистості, коли вони виступають реальною силою, що надає людині усвідомлення необхідності вдосконалення свого внутрішнього життя. Унікальність мистецтва визначається його гуманістичним змістом, укоріненням в основах людського буття.

Висновки. Таким чином, на підставі викладеного матеріалу визначено, що педагогічна культура – це система норм, ціннісних орієнтацій, практично зреалізованих у процесі культивування людини, що забезпечує умови для саморозвитку й самореалізації особистості в системі освіти та самоосвіти.

Список використаних джерел

1. Болдырев Н.И. Методика воспитательной работы в школе: учеб. пособие для пед. ин-тов / Н.И. Болдырев. – М.: Просвещение, 1974. – 223 с.
2. Выготский Л.С. Педагогическая психология / Л.С. Выготский; под ред. В.В. Давыдова. – М.: Педагогика-Пресс, 1996. – 536 с.
3. Греченко В.А. Історія світової та української культури: підруч. для вищ. закл. освіти / В.А. Греченко, І.В. Чорний, В.А. Кушнерук, В.А. Режко. – К.: Літера, 2000. – 463 с.
4. Каган М.С. Культура – философия – искусство: (диалог) / М.С. Каган, Т.В. Холостова. – Москва: Знание, 1988. – 64 с. – (Новое в жизни, науке, технике. Эстетика; 2/1988).
5. Кремень В.Г. Духовність і культура суспільства визначаються розвитком освіти / В.Г. Кремень // Освіта у полікультурних суспільствах / за редакцією Василя Кременя, Тадеу-

ша Лєвовицького, Єжи Нікіторовича, Світлани Сисоевої. – Вища педагогічна школа СПВ. Університет в Б'ялостоці. – Варшава, 2012. – 392 с. [С. 45–55].

6. Культурология: учебное пособие / под ред. проф. Г.В. Драча. – М.: Альфа-М, 2003. – 432 с.

7. Основы педагогического мастерства: учеб. пособие для пед. спец. высш. учеб. заведений / И.А. Зязюн, И.Ф. Кривонос, Н.М. Тарасевич и др.; под ред. И.А. Зязюна. – М.: Просвещение, 1989. – 302 с.

8. Ризз Г.И. Размышления о педагогической деятельности, культуре, мастерстве / Г.И. Ризз // Педагогика. – 1995. – № 4. – С. 114–116.

9. Сидоренко Т.Д. Дидактичні основи формування педагогічної культури майбутнього вчителя: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.09 «Теорія навчання» / Т.Д. Сидоренко. – Кривий Ріг, 2011. – 36 с.

10. Стрельникова Н.М. Формування у студентів педвузів педагогічної культури спілкування з батьками учнів шкіл: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Н.М. Стрельникова. – АПН України. – К., 1996. – 179 с.

References

1. Boldyrev, N.I. (1974). *Metodika vospitatelnoi raboty v shkole* [Methods of educational work at school]. Moscow, Prosveshchenie Publ., 223 p. (In Russian).

2. Vyhotskii, L.S. In V.V. Davydova (Ed.). (1996). *Pedahohicheskaiia psikhologiiia* [Pedagogical psychology]. Moscow, Pedahohika-Press Publ., 536 p. (In Russian).

3. Hrechenko, V.A., Chornyi, I.V., Kushneruk, V.A., Rezhko, V.A. (2000). *Istoriia svitovoi ta ukrain-skoi kultury* [The history of world and Ukrainian culture]. Kyiv, Litera Publ., 463 p. (In Ukrainian).

4. Kahan, M.S. & Holostova, T.V. (1988). *Kultura – filosofiiia – iskusstvo*. Moscow, Znanie Publ., 64 p. (In Russian).

5. Kremen, V.H. (2012). *Dukhovnist i kultura suspilstva vyznachaiutsia rozvytkom osvity* [Spirituality and culture of a society determined by the development of education]. *Osvita u polikulturnykh suspilstvakh* [Education in multicultural societies]. Varshava, pp. 45-55 (In Ukrainian).

6. H.V. Drach (Ed.). (2003). *Kulturolohiia* [Culturology]. Moscow, Alfa-M Publ., 432 p. (In Russian).

7. Ziaziun, I.A., Krivonos, I.F., Tarasevich, N.M. (1989). *Osnovy pedahohicheskoho masterstva* [Basics of pedagogical skills]. Moscow, Prosveshchenie Publ., 302 p. (In Russian).

8. Rizz, H.I. (1995). *Razmyshleniia o pedahohicheskoi deiatelnosti, kulture, masterstve* [Reflections on teaching activities, culture, craftsmanship]. *Pedahohika* [Pedagogy], no. 4, pp. 114-116 (In Russian).

9. Sydorenko, T.D. (2011). *Dydaktychni osnovy formuvannia pedahohichnoi kultury maibutnoho vchytelia. Avtoref. dys. kand. ped. nauk* [Didactic bases of formation of pedagogical culture of the future teacher. Avtoref. cand. ped. sci. diss.]. Kryvyi Rih, 36 p. (In Ukrainian).

10. Strelnikova, N.M. (1996). *Formuvannia u studentiv pedvuziv pedahohichnoi kultury spilkuvannia z batkamy uchniv shkiv. Dys. kand. ped. nauk* [Formation of pedagogical culture of students pedagogical institutes communication with parents pulley. Cand. ped. sci. diss.]. Kyiv, 179 p. (In Ukrainian).

В статье приведена краткая общенаучная характеристика педагогической культуры. Проанализированы теоретические подходы относительно сущности, содержания и структуры педагогической культуры будущего учителя музыкального искусства.

Ключевые слова: педагогическая культура, духовная культура, будущий учитель музыкального искусства.

The article presents brief scientific characteristics of pedagogical culture. Theoretical approaches concerning the nature, content and structure of pedagogical culture of future teachers of musical art are analyzed.

Key words: pedagogical culture, spiritual culture, the future teacher of music.

Одержано 25.10.2016.